

Průvodce pro zájemce o náhradní rodinnou péči

V zájmu každého dítěte je vyrůstat v klidném a harmonickém prostředí své rodiny, právem a povinností rodičů je výchova a péče o děti. Bohužel ne všichni rodiče se chtějí, mohou nebo umí o své děti postarat. Nemůže-li dítě vyrůstat ve vlastní rodině, je na místě hledat optimální formu náhradní výchovy.

K institutům náhradní výchovy pak patří:

- 1) ústavní výchova
- 2) náhradní rodinná výchova:
 - osvojení
 - pěstounská péče
 - pěstounská na přechodnou dobu
 - poručenství
 - svěření do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče

Do všech těchto forem náhradní výchovy může být dítě umístěno pouze na základě rozhodnutí soudu.

Ze zákona o rodině vyplývá, že přednost má vždy péče rodinná před péčí ústavní, a proto je v prvořadém zájmu každého dítěte, které nemůže žít ve svém přirozeném prostředí, zprostředkování náhradní rodinné péče.

Děti jsou do náhradní rodinné péče - náhradních rodin, nejčastěji umísťovány z ústavních zařízení. Pouze výjimečně se v ústavních zařízeních nacházejí skuteční sirotci, kterým oba rodiče zemřeli. V naprosté většině se v dětských domovech a kojeneckých ústavech ocitají tzv. sociálně osiřelé děti, které sice mají matku a otce nebo alespoň jednoho z rodičů, ale ti se o ně nechtějí nebo nemohou starat. Nejspíš neměli ani oni sami dostatečné sociální a rodinné zázemí nebo mohli selhat také kvůli vlastní nevyzrálosti, drogové závislosti, alkoholismu, mentální retardaci, závažnému onemocnění, výkonu trestu, poruchám osobnosti apod. Takoví rodiče buď své děti odložili anebo jim děti odebral soud.

Opuštěné děti nepoznaly život ve fungující rodině. Odborníky jsou tyto děti označovány jako děti ohrožené, neboť pro svůj další vývoj vyžadují zvýšenou péči a pozornost. Často byly vážně zanedbávány, někdy i týrány a zneužívány, chybí jim pocit bezpečí blízkého, rodinného prostředí.

K jednotlivým formám náhradní rodinné péče:

Osvojení

Osvojení neboli adopce je forma náhradní rodinné péče o děti tzv. právně volné, tzn. že:

- rodiče dali předem souhlas s osvojením svého dítěte bez vztahu k určitým osvojitelům, tento může být dán nejdříve šest týdnů po narození dítěte, a to před soudem nebo orgánem sociálně-právní ochrany dětí, souhlas může být odvolán pouze do doby, než bude dítě umístěno do péče budoucích osvojitelů,
- soud určil tzv. absolutní nezájem rodičů o dítě, jelikož po dobu nejméně dvou měsíců po narození dítěte neprojevil o dítě žádný zájem, ačkoliv jim v projevení zájmu nebránila závažná překážka,
- soud určil tzv. kvalifikovaný nezájem rodičů o dítě, tzn. že rodiče neprojevovali o dítě opravdový zájem po dobu nejméně šesti měsíců,
- soud zbavil rodiče rodičovské zodpovědnosti,
- rodiče dítěte zemřeli.

Osvojitelé se stávají rodiči dítěte zapsanými v jeho rodném listě a mezi osvojiteli a osvojencem vznikají vztahy jako mezi rodiči a dětmi, dítě získává příjmení osvojitele, dítě se plně začleňuje do nové rodiny, včetně vazeb na širší rodinu, vzniku dědického práva atp. Osvojitelé získávají k dítěti práva a povinnosti vyplývající z rodičovské role. Vztahy dítěte k jeho původním rodičům zcela zanikají.

Pěstounská péče

Do pěstounské péče soud svěřuje děti, jejichž výchova nemůže být zajištěna u rodičů. Dítě může být svěřeno do společné pěstounské péče manželů i jednotlivce. Pěstoun o dítě osobně pečuje a vykonává přiměřeně práva a povinnosti rodičů.

Dítě je do pěstounské péče umísťováno se souhlasem rodiče, souhlasu není třeba, pokud byla u dítěte soudně nařízena ústavní výchova. Pěstounská péče dítěti zajišťuje chybějící rodinné prostředí, vazby dítěte na biologickou rodinu nejsou zprůhrány.

Rodiče zůstávají zákonnými zástupci dítěte, pěstoun má právo zastupovat dítě a spravovat jeho záležitosti v běžných věcech, pro důležitá životní rozhodnutí se žádá souhlas zákonného zástupce dítěte (např. vycestování do zahraničí, operace, volba povolání). Mají-li pěstouni za to, že rozhodnutí zákonných zástupců není v souladu se zájmem dítěte, mohou se domáhat rozhodnutí soudu. Vyživovací povinnost k dítěti svěřenému do pěstounské péče náleží nadále rodičům.

Pěstounská péče tedy umožňuje přijetí do rodiny dětem, které nejsou právně volné.

Nejčastěji jsou do pěstounské péče umísťovány děti s různými zdravotními či psychomotorickými obtížemi, výchovnými obtížemi, děti starší, početnější sourozenecké skupiny a děti jiného etnika. Jejich výchova většinou vyžaduje zvýšenou péči a pozornost - jde nejčastěji o děti narušené životním stylem svých rodičů. Děti žijící v péči pěstouna mohou být kontaktovány svými biologickými rodiči (pokud soud nestanoví jinak). Pokud jsou rodiče dítěte zbaveni rodičovské zodpovědnosti, pak pěstounská péče probíhá bez účasti biologických rodičů.

Pěstounská péče je finančně podporována státem – dávkami pěstounské péče, které jsou upraveny v zákoně o státní sociální podpoře. Jedná se o příspěvek na úhradu potřeb dítěte, odměnu pěstouna, příspěvek při převzetí dítěte, příspěvek na zakoupení motorového vozidla.

Pěstounská péče může mít formu individuální (v běžném rodinném prostředí v domácnosti pěstouna) nebo může být poskytována v tzv. zařízeních pro výkon pěstounské péče.

Pěstounská péče končí zletilostí dítěte, může být také zrušena, ale pouze z důležitých důvodů (např. závažné výchovné problémy), a to rozhodnutím soudu. Soud pěstounskou péči zruší vždy, požádá-li o to pěstoun.

Pěstounská péče na přechodnou dobu

Jde o zcela nový institut náhradní rodinné péče, který přinesla novela zákona o sociálně-právní ochraně dětí účinná od 1. 6. 2006.

Soud může svým rozhodnutím svěřit dítě do pěstounské péče na přechodnou dobu. Jde o časově omezenou péči pěstounů, např. po dobu, po kterou nemůže rodič ze závažných důvodů dítě vychovávat (hospitalizace v nemocničním zařízení, výkon trestu), či po dobu, po jejímž uplynutí lze dle zákona o rodině dát souhlas rodiče s osvojením dítěte bez vztahu k určitým osvojitelům. Pěstounská péče na přechodnou dobu je řešením situace dětí, které by jinak musely pobývat v ústavním zařízení. Péče pěstounů skončí, jakmile pomínou důvody, pro které bylo dítě do jejich péče svěřeno. Je finančně podporována státem stejným způsobem jako pěstounská péče.

Poručenství

V případě, že rodiče dítěte zemřeli, byli zbaveni rodičovské zodpovědnosti, výkon jejich rodičovské zodpovědnosti byl pozastaven nebo nemají způsobilost k právním úkonům v plném rozsahu, musí soud dítěti ustanovit poručníka, který je oprávněn nezletilé dítě vychovávat, zastupovat a spravovat jeho majetek místo rodičů. Aby bylo možné považovat poručenství za formu náhradní výchovy, musí být splněna podmínka, že stanovený

poručník o dítě osobně pečuje. Pak má právo na stejné dávky ze systému státní sociální podpory jako pěstouni. Poručníci nabývají práva a povinnosti vyplývající z rodičovské role v téměř celém rozsahu - podstatná rozhodnutí týkající se dítěte schvaluje soud. Poručník je povinen podávat pravidelně soudu zprávy o nezletilém.

Svěření dítěte do péče jiné fyzické osoby než rodiče

Vyžaduje-li to zájem dítěte, může soud svěřit dítě do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče, tato osoba musí poskytovat záruku řádné výchovy dítěte. Důvody pro takovéto řešení jsou různé, nejčastěji jde o nemoc rodičů, jejich výkon trestu odnětí svobody či pobyt v cizině. Při výběru vhodné osoby dá soud vždy přednost příbuznému dítěte (v praxi jde nejčastěji o prarodiče dítěte). Soud vždy rozhodne také o rozsahu práv a povinností k dítěti. Rodiče zůstávají zásadně nadále zákonnými zástupci dítěte.

Zprostředkování osvojení a pěstounské péče

Pokud se týká osvojení a pěstounské péče, pak zákon o sociálně-právní ochraně dětí vymezuje přesná pravidla pro jejich zprostředkování. Podstata zprostředkování spočívá ve vyhledávání dětí vhodných k osvojení a pro pěstounskou péči a v nalezení vhodných osvojitelů nebo pěstounů pro tyto děti.

Podmínkou pro zprostředkování je podání žádosti fyzické osoby, která má zájem přijmout dítě do osvojení či do pěstounské péče. Tato žádost se podává u obecního úřadu obce s rozšířenou působností podle místa trvalého pobytu žadatele.

Žádost o zprostředkování může podat občan ČR, který má na území ČR trvalý pobyt, a cizinec, který má na území ČR povolen trvalý pobyt nebo je hlášen k pobytu na území ČR alespoň 365 dnů. Zprostředkování zajišťují krajské úřady a ministerstvo.

Zprostředkování osvojení se neprovádí v případech, že rodiče dali souhlas k osvojení dítěte předem ve vztahu k určitým osvojitelům nebo podal-li návrh na osvojení manžel rodiče dítěte nebo pozůstalý manžel po rodiči nebo osvojiteli dítěte.

Zprostředkování pěstounské péče se neprovádí, podala-li návrh na svěření dítěte do pěstounské péče osoba dítěti příbuzná nebo osoba blízká dítěti nebo jeho rodině.

Průběh zprostředkování

Proces zprostředkování je třeba začít u obecního úřadu obce s rozšířenou působností, jeho úse-

ku, který má na starost oblast sociálně-právní ochrany dětí a tedy i náhradní rodinnou péči. Obecní úřad obce s rozšířenou působností vyhledává děti vhodné pro osvojení a pěstounskou péči a vyhledává vhodné osvojitele nebo pěstouny pro tyto děti. To znamená, že shromažďuje všechny potřebné údaje o žadatelích o osvojení nebo pěstounskou péči a o dětech, které je vhodné svěřit do těchto forem náhradní rodinné péče.

Na obecním úřadě obce s rozšířenou působností je k dispozici formulář žádosti o zprostředkování osvojení či pěstounské péče, k žádosti je nutno doložit zákonem požadované doklady a po jejich shromáždění sociální pracovníce založí spis žadatele. Spisová dokumentace musí vždy obsahovat:

- žádost, v níž jsou obsaženy žadatelovy osobní údaje, jimiž jsou jméno, příjmení, datum narození a místo trvalého pobytu,
- doklad o státním občanství nebo o povolení k trvalému pobytu nebo o hlášení k pobytu na území České republiky po dobu nejméně 365 dnů,
- opis z evidence Rejstříku trestů (o ten žádá sociální pracovníce),
- zprávu o zdravotním stavu, kterou žadatel získá od svého praktického lékaře,
- údaje o ekonomických poměrech (potvrzení zaměstnavatele o příjmu),
- údaje o sociálních poměrech (sociální pracovníce obecního úřadu obce s rozšířenou působností provede v domácnosti žadatelů šetření, provede s žadateli pohovor o jejich záměru stát se náhradním rodičem, o představách o náhradním rodičovství a o dítěti, které by chtěli do rodiny přijmout).

Uvedené údaje se vyplňují na předepsaných formulářích, které žadatelům předá sociální pracovníce obecního úřadu obce s rozšířenou působností.

Obecní úřad obce s rozšířenou působností pak postoupí kopii kompletní spisové dokumentace žadatelů neprodleně krajskému úřadu. Ten vytváří evidenci dětí a evidenci žadatelů, posuzuje vhodnost žadatelů a rozhoduje o zařazení žadatele o osvojení nebo o svěření dítěte do pěstounské péče do evidence žadatelů vhodných stát se osvojiteli nebo pěstouny.

Krajský úřad, jakmile obdrží spisovou dokumentaci žadatelů, zahájí **tzv. odborné posuzování žadatelů:**

- posuzuje charakteristiku osobnosti, psychický stav, předpoklady vychovávat dítě, motivaci, která vedla k žádosti o osvojení dítěte nebo o jeho svěření do pěstounské péče, stabilitu manželského vztahu a prostředí v rodině, popřípadě další skutečnosti rozhodné pro osvojení dítěte nebo jeho svěření do pěstounské péče. Zdravotní stav žadatelů z hlediska dlouhodobé péče o dítě

posoudí posudkový lékař krajského úřadu (na základě zdravotní dokumentace žadatele, vedené jeho praktickým lékařem). Žadatelé jsou pozváni k psychologickému posouzení,

- součástí odborného posouzení je dále zhodnocení přípravy k přijetí dítěte do rodiny, včetně speciální přípravy k přijetí dítěte pěstounem na přechodnou dobu. Jde o kurz, jehož účelem je poskytnout budoucím osvojitelům a pěstounům nejpotřebnější informace z oblasti náhradní rodinné péče, reálnou představu o dětech, které jsou vhodné ke svěřeni do náhradní rodiny, poskytnout potřebný náhled na jejich předpoklady pro přijetí dítěte. Povinnost účastnit se přípravy není stanovena žadatelům, kteří již děti vychovávají a prokazují dobré výchovné schopnosti, a dále těm, kteří ji absolvovali již dříve,
- pokud žadatelé vychovávají vlastní děti, zjišťuje se rovněž jejich názor (pokud je to vzhledem k jejich věku možné) na přijetí osvojovaného dítěte nebo dítěte svěřovaného do pěstounské péče do rodiny, je posouzena jejich schopnost přijmout dítě do rodiny,
- dále se zkoumá bezúhonnost žadatele, jeho manžela, druhu, dítěte a jiné osoby tvořící s žadatelem společnou domácnost,
- u žadatelů, kteří jsou ochotni přijmout do rodiny děti vyžadující speciální péči je nutno se zaměřit na posouzení schopnosti pečovat o takového dítěte.

Krajský úřad je při rozhodování o zařazení žadatelů do evidence rovněž oprávněn vyzvat žadatele k osobnímu jednání za účelem posouzení jejich předpokladů a je oprávněn zjišťovat další skutečnosti rozhodné pro svěřeni dítěte.

Zařazení do evidence žadatelů

Pokud žadatelé vyhoví všem kritériím prověřeným odborným posouzením, krajský úřad neprodleně rozhodne o zařazení žadatelů do evidence žadatelů. Krajský úřad na základě vydaných rozhodnutí vede evidenci žadatelů o zprostředkování osvojení, pěstounské péče nebo pěstounské péče na přechodnou dobu. Po dobu vedení žadatelů v evidenci může krajský úřad kdykoli zjišťovat, zda nedošlo ke změně rozhodných skutečností, v případě potřeby je oprávněn provést i nové odborné posouzení žadatele.

Evidence dětí vhodných k osvojení či svěření do pěstounské péče

Obecní úřad obce s rozšířenou působností vede spisovou dokumentaci o dítěti vhodném k osvojení nebo ke svěření do pěstounské péče, která musí obsahovat:

- osobní údaje,

- doklad o státním občanství či o povolení k trvalému pobytu nebo o hlášení k pobytu na území České republiky po dobu nejméně 90 dnů,
- údaje o sociálních poměrech dítěte, jeho rodičů, sourozenců, popřípadě prarodičů,
- doklad, že dítě splňuje podmínky pro osvojení podle zvláštního právního předpisu,
- rozhodnutí příslušných orgánů o výchově dítěte, bylo-li vydáno,
- zprávu o zdravotním stavu a vývoji dítěte.

Po shromáždění všech těchto dokladů obecní úřad obce s rozšířenou působností ihned postoupí kopii spisu dítěte krajskému úřadu.

Krajský úřad pro účely zprostředkování vede evidenci dětí vhodných k osvojení nebo ke svěření do pěstounské péče. Je-li třeba, pak krajský úřad provede za účelem nalezení vhodné formy náhradní rodinné péče u dítěte také odborné posouzení, které spočívá v posouzení úrovně tělesného a duševního vývoje dítěte.

Nová rodina

Po zařazení žadatelů a dětí do evidence krajského úřadu následuje vlastní zprostředkování osvojení či pěstounské péče. Vždy se hledají vhodní náhradní rodiče pro děti, nikoli naopak. Rozhodující je zájem a blaho dítěte.

Krajský úřad při zprostředkování osvojení nebo pěstounské péče přihlíží k doporučení poradního sboru - zvláštního orgánu kraje zřízovaného hejtmánem kraje. Poradní sbor tvoří odborníci působící v oblasti sociálně-právní ochrany, schází se neprodleně poté, co krajský úřad zjistí vhodného žadatele pro určité dítě. Úkolem poradního sboru je doporučit pro dítě vhodné k osvojení nebo ke svěření do pěstounské péče vedené v evidenci krajského úřadu vhodné žadatele z evidence.

Pokud se pro konkrétní dítě podařilo najít osoby vhodné stát se jeho osvojiteli či pěstouny, oznamuje tuto skutečnost žadatelům písemně krajský úřad – žadatelé obdrží tzv. oznámení o vhodnosti stát se osvojitelem či pěstounem, stejné oznámení obdrží rovněž ústavní zařízení, ve kterém je dítě umístěno, a to je na jeho základě povinno seznámení s dítětem umožnit. Poté následuje seznámení se žadatelů s dítětem. Pokud

se vše vyvíjí příznivě, je možné přistoupit k dalšímu kroku – k předání dítěte do rodiny. Aby si mohli žadatelé převzít dítě z ústavu, musí u svého obecního úřadu obce s rozšířenou působností podat tzv. žádost o svěření dítěte do péče budoucích osvojitelů či do péče budoucích pěstounů. Obecní úřad pak vydá rozhodnutí o tzv. předadopční či předpěstounské péči – na základě tohoto rozhodnutí jsou noví rodiče oprávněni si dítě převzít do své péče. Účelem je adaptace na novou životní situaci pro nové rodiče i dítě. V této době je možné si ověřit, zda je možné navázat mezi náhradními rodiči a dítětem skutečné rodinné vztahy.

Definitivně rozhoduje o svěření dítěte do osvojení a pěstounské péče soud. Při osvojení může být dítě svěřeno jedné osobě nebo může být svěřeno do osvojení společně manželům (nikoli tedy například druhovi a družce). Do pěstounské péče může být dítě svěřeno jednotlivci, dítě lze svěřit také do společné pěstounské péče manželů.

O osvojení rozhoduje soud na návrh osvojitele. Před rozhodnutím soudu o osvojení musí být dítě nejméně po dobu tří měsíců v péči budoucího osvojitele, a to na jeho náklady. Zákon o rodině rozeznává dva druhy osvojení, a to osvojení zrušitelné a nezrušitelné, přičemž o nezrušitelném osvojení může soud rozhodnout jen u dítěte, které je starší 1 roku věku. Zrušitelné osvojení může soud z vážných důvodů zrušit na návrh osvojence nebo osvojitele. U osvojení nezrušitelného je osvojitel zapsán v rodném listu dítěte jako rodič. V praxi se v převážné většině rozhoduje o osvojení nezrušitelném.

Nejpozději do 3 měsíců od vydání rozhodnutí o předpěstounské péči je zapotřebí podat k soudu návrh na svěření dítěte do pěstounské péče. O svěření dítěte do pěstounské péče opět rozhoduje soud.

Závěrem

Závěrem nesmí chybět informace o základních zákonech, které problematiku náhradní rodinné péče upravují, a těmi jsou:

- zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů,
- zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů,
- zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů.